

Laatdienst: 7 oktober 2007
Kapelkerk, Laat 80, Alkmaar
Voorganger: Marius de Geus
Serie: Klinkende namen
Thema: Abraham en Hagar - levende die mij ziet
Tekst: Genesis 16 en 21

Welkom

*Dit huis is een huis waar de deur open staat
waar zoekers en zieners, genood of gekomen,
hun harten verwarmen, van toekomst gaan dromen.
Waar in wat hen drijft tot herkenning gaat komen.
De vonk van de geest in hun binnenste slaat.*

*Dit huis is een huis waar gemeenschap bestaat,
waar zangers en zeggars bijeen zijn gekomen
om uiting te geven aan waar zij van dromen
waardoor een beweging ontstaat die gaat stromen
die nooit meer, door niemand, zich inperken laat.*

Abraham en Hagar

Welkom alle zoekers en zieners, iedere zegger en zanger! Wees welkom, wie of wat u ook bent. Wij beginnen dit nieuwe seizoen met een nieuwe kaars en een nieuwe serie onder de titel 'Klinkende namen'. Voorin het Nieuwe Testament staat een (zogenaamde) 'stamboom' van Jezus. Die bevat allerlei klinkende namen uit het Oude Testament, waarvan we er dit najaar een paar tegen het licht houden. Ik zeg 'zogenaamde stamboom' want het is geen echte geschiedenis. Maar een keten van geloofsverhalen. Meer theologie dan genealogie. Tientallen namen van mannen en maar vijf van vrouwen! Velen van u zullen dat, net als ik, schandelijk vinden. Zeker als je ziet dat die vrouwen alleen genoemd worden als er in de 'stamboom' met de man in kwestie iets beschamends aan de hand is. Alsof de gêne van die man iedere keer haar schuld is. Schande, schaamte, schuld, - drie fatale 's'-en! Een cluster van akelige emoties, die wij als voorbereidingsgroep niet goed uit elkaar konden houden. De bekende psychiater A. van Dantzig zei eens: 'Wij zijn permanent bezig ons de schaamte van het lijf te houden.' Die gedachte sprak ons aan. Als het al geldt in ons moderne Westen, hoeveel te meer in een echte 'schaamtecultuur' zoals de (traditionele) islamitische of de bijbelse cultuur. Met 'schande' en 'schuld' er doorheen geweven. Over dit cluster gaat het dus een aantal keren in die zogenaamde 'stamboom' van Jezus. De affaire met Hagar wordt niet genoemd als Abrahams naam daar valt. Hagar geldt immers als de stammoeder van de Arabische volken. Toch speelt het ook bij Abraham, want hij had wél iets met haar. Wij vinden Hagars verhaal in Genesis 16 en Genesis 21. Beide keren horen wij daar

een andere verteller, die bijv. andere namen gebruikt voor sommige mensen. En ook voor God. Wij lezen het hele verhaal in kleine stukjes. Tussendoor vertel ik wat ons opviel. Geen preek of overweging. In plaats daarvan zingen wij er nu en dan een lied bij.

Genesis 16: 1 - 4:

Sarai, de vrouw van Abram, baarde hem niet. Maar zij had een Egyptische slavin, haar naam was Hagar. Sarai sprak tot Abram:

Zie dan, JHWH verspert mij de weg om te baren, kom in mijn slavin, misschien word ik gebouwd uit haar.

Abram hoorde naar de stem van Sarai. Sarai, de vrouw van Abram, haalde Hagar, de Egyptische, haar slavin - het was toen tien jaar dat Abram in het land Kanaän gevestigd was - en zij gaf haar aan Abram, haar man, hem tot vrouw. Hij kwam in Hagar en zij werd zwanger. Toen zij zag dat ze zwanger was keek zij naar haar meesteres met minachtende ogen.

*Liefde heeft geen longen
maar zij ademhaalt en zingt
en wat zij heeft gezongen
klimt over steile hoogten.*

*Korte lange vlagen kussen
zwermen zoenen noem je liefde -
dat betonnen knoesten twijgen
groen blad rooie wangen krijgen.
Maar ook harde noten kraken
stenen slijpen tot zij zingen
stenen kloven tot zij stromen*

*maar ook cederhoven planten
rozenperken in woestijnen
noem je liefde. Maar ook blinde
ogen wenken, doden drenken
noem ik liefde, en de zon, met
al zijn felle zachte stralen
vuursteen tussen diamanten.*

*Liefde heeft niet één paar handen
geen paar voeten, maar zij treedt je
tot je wijn bent, maar zij kneedt je
voor elkaar tot dagelijks brood.
Liefde heeft geen hart, geen schoot,
maar je wordt uit haar geboren
tot je dood*

Gekrenkte trots

Heeft Hagar gelijk dat ze neerkijkt op Sara? (Hier nog Sarai; ik gebruik alvast de latere namen Sara en Abraham.) Sara heeft de macht, zij is maatschappelijk Hagars meerdere. Maar... zij kan geen moeder worden. Of liever: meent geen moeder te mógen worden. Van God!

Hagar wordt moeder, zij wel! Heeft ze gelijk met haar 'minachtende ogen'? Het kind zou toch gelden als Sara's kind. 'Draagmoederschap' kun je het noemen. Dat gebeurde vaker. Maar het risico is natuurlijk precies wat dit verhaal vertelt: dat de slavin het misbruik dat gemaakt wordt van haar ondergeschiktheid (én haar vruchtbaarheid!) kan omzetten in eigen voordeel. Innerlijk vrij. En gelijk heeft zij in haar positie! Ze claimt een hogere status.

Maar ze houdt het in het bijbelse verhaal wijselijk non-verbaal. In de islamitische traditie heeft Hagar inderdaad een veel vrijere, onafhankelijke positie. Daar is ze gewoon Ibrahim's tweede vrouw.

De bijbelse verteller zegt: juist die ón-afhankelijkheid van Hagar krenkt Sara's trots. Maar die trots moet nu net de beschamende schande maskeren, die Sara en Abraham als paar zonder kinderen permanent het hoofd moeten bieden. Eer en trots nemen in die (schaamte)cultuur de plaats in van wat wij in zo'n geval zouden voelen: verdriet en verwijt. Trots is een pantser, en gekrenkte trots kan zich gruwelijk uiten. (Eerwraak bijvoorbeeld; wij hebben het deze zomer zelfs hier in Alkmaar gezien.) Hagar prikt in ons verhaal bij Sara het pantser door. Met haar 'minachtende ogen'. Met haar eigen trots.

Bevreemdend vonden wij de rol van God. Sara geeft God de schuld van haar schande. Dat klopt niet met ons godsbeeld. Wij willen niet een God die je afhankelijk maakt, maar Eén die je uitdaagt en je kracht oproept. Die 'empowering' zie je voor het eerst in de bijbel bij Hagar.

Genesis 16: 5 - 9

Sarai sprak tot Abram: Het geweld dat mij gedaan wordt, kome over jou! Ik zelf heb mijn slavin in jouw schoot gelegd en toen zag zij dat ze zwanger was en sindsdien kijkt ze me aan met minachtende ogen. JHWH moet maar rechtspreken tussen mij en jou. Abram sprak tot Sarai: Goed, je slavin is in jouw hand, doe met haar wat goed is in jouw ogen. Sarai vernederde haar. Zij vluchtte weg uit haar aangezicht. De bode van JHWH vond haar bij een waterbron in de woestijn, bij de bron op de weg naar Soer, Hij sprak: Hagar, slavin van Sarai, waar kom je vandaan, waar ga je heen? Zij sprak: Ik ben gevluht voor Sarai, mijn meesteres. De bode van JHWH sprak tot haar: Keer terug naar je meesteres en laat je vernederen onder haar handen.

Vernedering

'Laat je vernederen onder haar handen' is meer dan een standje. Voor weggelopen slaven hebben de Romeinen later als straf de kruisiging uitgevonden. En eerder in de oudheid was men vast niet veel zachtzinniger. Hagar moet zichzelf melden. Haar straf, weet zij, zal niet mals wezen. Maar Sara zal haar wel in leven laten. Vanwege het kind.

Hier ontmoeten we weer de drie 's'-en. Wie moet zich schamen of schuldig voelen, wie wordt te schande gemaakt? En ten opzichte van wie? Hagar tegenover Sara (omdat zij weggelopen is); of Sara tegenover iedereen (om haar machteloze woede en bitterheid); of Abraham die het allemaal maar laat gebeuren (hij verdedigt Hagar niet, houdt Sara niet tegen maar geeft haar juist de vrije hand tegen haar slavin). Wie en waarom? Je kunt het niet ontrafelen.

Misschien moet ik mijzelf eigenlijk wel schamen, op mijn veilige afstand als lezer. Want die culturele codes daar en toen (ook hier en nu?) zijn ons toch in wezen vreemd! Het staat ons ver! Wat gaat het mij aan? Heimelijk denk ik: Ze zoeken het maar uit, achterlijke cultuur! -

Het lijkt wel alsof het onfrisse mengsel van die drie fatale 's'-en ('schande-schaamteschuld') zich als een vernederende olievlek uitbreidt over mensen.

In het verhaal komt dán het keerpunt. De sleutel zit, als zo vaak, in een naam. De naam die Hagars kind zal krijgen, en die moet luiden Ismaël ('God hoort'), - en 'ziet' voegt Hagar daar zelf aan toe. Omdat de Levende mij ziet.

Genesis 16: 10 - 15

De bode van JHWH sprak tot haar:

Talrijk zal ik jouw nageslacht maken, niet te tellen, zo talrijk.

De bode van JHWH sprak tot haar:

Zie, jij bent zwanger, jij zal een zoon baren en roepen zijn naam: Ismaël - God hoort, want gehoord heeft JHWH jouw vernedering. Een wilde ezel zal hij zijn, zo'n mens, zijn hand tegen allen, alle handen tegen hem, tegenover al zijn broeders zal hij wonen. Zij riep de naam van JHWH die tot haar gesproken en gezegd had: Jij, God die mij ziet!

Ook sprak zij:

Zie ik nog wat ik zie sinds hij mij heeft gezien? Daarom wordt die waterput geroepen: Bron van de Levende die mij ziet - daar, tussen Kades en Bared. Hagar baarde Abram een zoon. Abram riep de naam van zijn zoon die Hagar hem baarde: Ismaël.

*Delf mijn gezicht op
maak mij mooi
Delf mijn gezicht op
maak mij mooi*

*Wie mij ontmaskert
zal mij vinden
Ik heb gezichten
meer dan twee,
ogen die tasten in den blinde,
harten aan angst voor angst ten prooi
Delf mijn gezicht op,
delf mijn gezicht op,
maak mij mooi*

*Delf mijn gezicht op
maak mij mooi
Delf mijn gezicht op
maak mij mooi*

*Wie wordt ontmaskert,
wordt gevonden,
en zal zichzelf
opnieuw verstaan*

*en leven, bloot en onomwonden
aan niets en niemand meer ten prooi
Delf mijn gezicht op,
delf mijn gezicht op,
maak mij mooi,
maak mij mooi.*

Genesis 21: 9 - 13

Sara zag de zoon van Hagar, het kind dat de Egyptische aan Abraham geboort had, dat het lachte. Zij sprak tot Abraham:

Verdrijf deze slavin en haar zoon want de zoon van deze slavin zal niet erven met mijn zoon, met Izaäk.

Groot kwaad was in de ogen van Abraham dit woord over zijn zoon. Maar God sprak tot Abraham:

Laat het niet kwaad zijn in jouw ogen dit woord over de jongen en jouw slavin. In alles wat Sara tot jou gezegd heeft, hoor naar haar stem, want in Izaäk zal jouw nageslacht worden geroepen. Maar ook de zoon van de slavin zal ik maken tot een volk, want hij is jouw nageslacht.

Twee manieren van 'zien'

Het verhaal heeft een wending genomen. Wij zijn vijf hoofdstukken verder, de andere verteller vertelt. Sara is nu, jaren later, zelf moeder. Van een zoontje Izaäk. Stel je de onderlinge verhoudingen in huize Abraham/Ibrahim voor. Wat de bijbelse vertellers vertellen laat zich lezen als een roman!

Hoe liggen de machtsverhoudingen? Hagar is nog steeds Sara's slavin, maar haar kind Ismaël is en blijft Abrahams eerstgeborene, in die cultuur heel belangrijk. De jongen heeft een mooie vrome naam ('God hoort'). Tegelijk is hij ook Abrahams vleesgeworden 'beschaming'. In die vreemd samengestelde familie een soort tikkende tijdbom. En die bom barst uiteindelijk dus ook, ogenschijnlijk om een reden van niks. Sara ziet namelijk dat Ismaël 'lacht'. Meer niet.

'Lachen' blijkt een beladen iets voor Sara te zijn.

Als je echt lacht, voluit of nog aarzelend, gaat de zon op over het duister van je schande, of je schaamte, of je schuld. Of alledrie. Lachen bevrijdt! Sara en Abraham weten dat uit eigen ervaring, zo staat in de tussenliggende hoofdstukken. Hún kind moest Izaäk heten ('Hij lacht'), Jits-chák in het Hebreeuws. 't Is zoals u weet nog steeds een Joodse jongensnaam. Hij lacht! Die betekenis is belangrijk. Lachen is aanstekelijk. 'God laat mij lachen,' had Sara na Izaäks geboorte gezegd, 'en ze lachen allemaal mee, iedereen die het hoort!' Dat staat in het direct voorafgaande stuk.

Wat ziet Sara nu in de lach van Ismaël dat haar woede wekt? En bij haar zo'n overreactie ontketent? Ik lees tussen de regels van deze 'roman' dat in haar ogen iedereen mag meelachen, - behalve Hagar en haar zoon! Die twee mogen de (bevrijdende!) lach niet kennen, schijnt zij te denken. Sara's 'zien' is een dodelijk zien.

Zoals kinderen die aldoor gepest worden zich bekeken kunnen voelen. 'Gezien' door blikken die iemand tot zondebok maken. Zo worden ook Hagar en haar zoon door Sara 'gezien'. En letterlijk ten dode gedoemd, als zondebokken de woestijn in.

Het 'zien' van Hagar daarentegen is gericht op het leven, op levenskansen. Het is met recht een 'zien-ten-leven'. Blijkbaar sinds zij zichzelf ooit gezien wist - ten leven! - toen zij bij de bron van de Levende uitriep: 'Jij, God die mij ziet!' De tweede verteller vertelt hoe dat 'zien' Hagars ogen opent.

*De woorden die wij spraken tot elkaar,
haastige harde lieve onverstane,
de nacht die wij verzwegen voor elkaar,
de bange dromen, de doorluchte wanen,
de dagen die wij gingen met elkaar
in donker woud door schaduwlicht lanen.
De mensen die wij werden één voor één,
spelende handen helderziende ogen,
lichamen stromend water steen en been,
vurige zielen vonken mededogen,
die ene die wij zijn en anders geen,
die anderen die wij nog worden mogen.
Dit niets dat overleeft ternauwernood,
dit alles dat ik ben in vrees en beven,
dit enig hier-nu tegen doem en dood,
dit korte lichte lange eigen leven
dat wij ontvangen als genadebrood,
dat ons gegeven is en blijft gegeven.*

Genesis 21: 14 - 21

Vroeg in de morgen nam Abraham brood en gaf het aan Hagar en een zak water die hij op haar schouder legde met het kind - en hij stuurde haar weg. Zij ging en zwierf rond in de woestijn van Bersjeva. Toen het water in de zak op was wierp zij het kind onder een van de struiken. Zij ging en zat neer op een afstand, een boogschot ver, en ze zei: Ik kan het sterven van het kind niet aanzien. Zo dan, op een afstand, zat zij neer en verhief haar stem en huilde. God hoorde de stem van de jongen en een bode van God riep tot Hagar vanuit de hemel en sprak tot haar: Wat is er met jou, Hagar? Wees niet bang, want God heeft de stem van de jongen gehoord daar waar hij is. Sta op, til de jongen op, houd hem stevig vast in jouw hand, want ik zal hem maken tot een groot volk. Toen opende God haar ogen en zij zag een waterput. Zij ging, vulde de zak met water en gaf de jongen te drinken. God was met de jongen, hij werd groot en vestigde zich in de woestijn en werd boogschutter. In de woestijn Paran vestigde hij zich. Zijn moeder nam voor hem een vrouw uit het land Egypte.

*Al had niemand mij ooit gezien
en betekende ik
in niemands ogen iets,
al was ik nog nooit begrepen*

*en bleef mijn hart gesloten,
al was ik nooit ik,
ontheemde,
vreemde
voor mezelf,
was er niemand die me liefhad,
maar ik was kostbaar
in de ogen van
één die hoort en ziet...
dan is dít de plaats
de plaats van het zien,
dít de tijd
de tijd om te zijn,
dít de bron
de bron van de levende
die mij ziet.*

De bijbellezingen zijn uit IN DEN BEGINNE, het boek Genesis vertaald door Huub Oosterhuis en Alex van Heusden

De liederen:

"Welkom": t. Margryt Poorstra /m. Tom Löwenthal

"Liefde heeft geen longen": t. Huub Oosterhuis /m. Antoine Oomen

"Delf mijn gezicht op": t. Huub oosterhuis /m. Bernard Huijbers

"De woorden die wij spraken": t. Huub Oosterhuis /m. Tom Löwenthal

"Dit is de plaats": t. Juut Meijer /m. Tom Löwenthal